

આંતરરાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓ અને મહિલાસુરક્ષા

(International Organizations and Women's Security)

હિરલ એ. કાપડિયા

Abstract :

ભારતીય સમાજમાં સ્ત્રીને મહત્વનું સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે, એમ છતાં સૌથી વધુ વિશ્વમાં જો અપરાધના કે હત્યાના કિસ્સા બનતા હોય તો તેનું કેન્દ્ર સ્થાન સ્ત્રી જ જોવા મળે છે. સ્ત્રી પર હત્યા, બળાત્કાર, ઘરેલું હિંસા, હેરાનગતિ, છેડતી વગેરે જેવા બનાવો થતાં જોવા મળે છે. જેના સામે સ્ત્રીને મહિલા અધિકાર આપવામાં આવેલા છે કે જેના આધારે સ્ત્રી પોતાનો સ્વ બચાવ કરી શકે. આ અધિકારો દરેક જગ્યાએ અલગ જોવા મળે છે. દરેક દેશ કે રાજ્યના પોતાના અલગ કાયદા કાનૂન આવેલા હોય છે જેને કેન્દ્રમાં રાખીને આરોપીને યોગ્ય દંડ તથા સજાની જોગવાઈ કરવામાં આવે છે. આવી સજા કેટલાક દેશોમાં મૃત્યુદંડ કે ફાંસી, આજીવન કેદ વગેરે હોય શકે છે અને આવી સજાઓ આરોપીના કરેલ ગુના પર આધાર રાખે છે. વિવિધ દેશોમાં પોતાના અલગ મહિલા અધિકારો તથા મહિલા સુરક્ષાની ધારા ઘડવામાં આવેલી હોય છે. અહીં આપણે વિવિધ દસ્તાવેજો તથા હક્કો, અધિકારોની વાત કરેલ છે. આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે મહિલા સુરક્ષાને ધ્યાનમાં રાખીને અધિકારો કે હક્કો બનાવવામાં આવેલા છે તેના ઉપયોગથી કેટલી મહિલાઓએ પોતે સ્વ રક્ષણ કર્યું છે. લિંગ સમાનતા પર મુખ્ય વૈશ્વિક નીતિ દસ્તાવેજ તરીકે ગણવામાં આવે છે. તે મહિલાઓની પ્રગતિ અને ચિંતાના મહત્વપૂર્ણ ક્ષેત્રોમાં લિંગ સમાનતાની સિદ્ધિ માટે વ્યૂહાત્મક ઉદ્દેશ્યો અને ક્રિયાઓ નક્કી કરે છે. સ્ત્રીઓ અને ગરીબ મહિલાઓનું શિક્ષણ અને તાલીમ, મહિલા અને આરોગ્ય મહિલાઓ સામે હિંસા, મહિલા અને સશસ્ત્ર સંઘર્ષ, મહિલા અને અર્થતંત્ર, સત્તા અને નિર્ણય લેવામાં મહિલાઓ, મહિલાઓની પ્રગતિ માટે સંસ્થાકીય માળખું, સ્ત્રીઓના માનવ અધિકાર, મહિલાઓ અને મીડિયા, સ્ત્રીઓ અને પર્યાવરણ વગેરે પર કોન્ફરન્સ રાજકીય સમજૂતીઓ પર બનેલી છે. જે મહિલાઓ પરની અગાઉની ત્રણ વૈશ્વિક પરિષદોમાં પહોંચી હતી, અને કાયદામાં અને વ્યવહારમાં પુરુષો સાથે મહિલાઓની સમાનતાને સુરક્ષિત કરવાના હેતુથી પાંચ દાયકાની કાનૂની પ્રગતિને એકીકૃત કરી હતી. જેના આધારે મહિલા સુરક્ષા મેળવી શકે છે. આમ, આપણે વિવિધ મહિલાસુરક્ષા માટે પર્યાપ્ત અધિકારો કે હક્કો અહીં જોઈ શકીએ છીએ. આ સ્ત્રોત ત્રિતીય સ્ત્રોત દ્વારા લેવામાં આવેલ છે જે મહિલાઓને ન્યાય અપાવવા માટે કે સુરક્ષા માટે કેવા કાયદા-કાનૂન નિમેલા છે તે અહીં રજૂ કરેલ છે.

Key Words: યુનાઈટેડ નેશન, મહિલા અધિકાર, કાયદા, ઘરેલું હિંસા, આંતરરાષ્ટ્રીય કરાર, મહિલા સુરક્ષા

પ્રસ્તાવના

ભારતમાં મહિલાઓની સુરક્ષા સંબંધિત કાયદાના ઇતિહાસને બે ભાગમાં વહેંચી શકાય છે. એક આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદો કે જેનાથી ભારત દેશ પોતે સભ્ય છે અને બીજો ભારતીય બંધારણ. એવા વિવિધ આંતરરાષ્ટ્રીય સાધનો છે જે ભારત માટે બંધનકર્તા છે અને જેણે ભારતમાં આ ક્ષેત્રમાં બંધારણીય કાયદાના વિકાસને આકાર આપવામાં મદદ કરી છે અને ભારતમાં ઘરેલું હિંસાનાં વિવિધ પરિણામોનો સામનો કરવા માટે સમયાંતરે પસાર થતા ઘરેલું કાયદાઓ પણ છે. આ આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદાઓ અને ઘરેલું કાયદાઓ કે જેઓ ઘરેલું હિંસા ક્ષેત્રે ભારતનું સંચાલન કરે છે તેની તપાસ કરવાની દરખાસ્ત છે. આ આંતરરાષ્ટ્રીય તેમજ ઘરેલું કાયદાઓ વિવિધ સ્વરૂપોમાં મહિલાઓ માટે રક્ષણ પૂરું પાડે છે, જેમાંથી મોટા ભાગની કાં તો સીધી રીતે ઘરેલું હિંસા સાથે અથવા ઓછામાં ઓછી આડકતરી રીતે ઘરેલું હિંસા સાથે જોડાયેલી છે. જેના પરિણામે વિવિધ દેશોએ મહિલાઓના હિતમાં અમુક કાયદાઓ તથા હક્કો, દરજ્જાઓની જોગવાઈ કરી કેટલાક ઠરાવો પસાર કરેલા આપડે જોઈ શકી છીએ. જેમાં કાયદાનો ભંગ કરનારને દંડ તથા મહિલાઓ માટે સુરક્ષા પ્રદાન કરવાનો હેતુ મુખ્ય રહેલો છે. અહીં નીચે જોઈ શકાય છે કે વિવિધ યૂકાદા કે કરારોમાં મહિલાના હિતમાં કેવી જોગવાઈઓ કરવામાં આવેલી છે તથા અન્ય દેશોમાં કેવી જોગવાઈઓ છે અને ત્યાં મહિલાઓની કેવી પરિસ્થિતિ છે અને ગુનાના બદલામાં શું દંડ અને સજા છે. જે અંગે આંતરરાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓની કામગીરી અંગેની માહિતી રજૂ કરવામાં આવી છે.

આર્થિક, સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક અધિકારો પર આંતરરાષ્ટ્રીય કરાર (International treaty on economic, social and cultural rights)

વર્તમાન સભ્ય દેશોના રાજ્ય પક્ષોને ધ્યાનમાં લેતા, સંયુક્ત રાષ્ટ્રના ચાર્ટરમાં જાહેર કરાયેલા સિક્કાંતો અનુસાર, માનવ પરિવારના તમામ સભ્યોના આંતરિક ગૌરવ અને સમાન અને અવિભાજ્ય અધિકારોની માન્યતાએ વિશ્વમાં સ્વતંત્રતા, ન્યાય અને શાંતિનો પાયો નાખ્યો છે. આ અધિકારો માનવ વ્યક્તિના સ્વાભાવિક ગૌરવમાંથી પ્રાપ્ત થાય છે તેવી માન્યતા માનવાધિકારની સાર્વત્રિક ઘોષણા અનુસાર ભય અને ઇચ્છાથી સ્વતંત્રતાનો આનંદ માણતા મુક્ત મનુષ્યનો આદર્શ ત્યારે જ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે જ્યારે દરેક વ્યક્તિ તેના આર્થિક, સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક અધિકારો તેમજ તેના નાગરિક અધિકારોનો આનંદ માણી શકે તેવી પરિસ્થિતિઓ બનાવવામાં આવે. અને રાજકીય અધિકારો, માનવ અધિકારો અને સ્વતંત્રતાઓ માટે સાર્વત્રિક આદર અને પાલનને પ્રોત્સાહન આપવા માટે સંયુક્ત રાષ્ટ્રના ચાર્ટર હેઠળના રાજ્યોની જવાબદારીને ધ્યાનમાં લેતા, વ્યક્તિ, અન્ય વ્યક્તિઓ અને તે જે સમુદાય સાથે સંબંધ ધરાવે છે તેના પ્રત્યેની ફરજો ધરાવે છે તેમ સમજીને વર્તમાન કરારમાં માન્યતા પ્રાપ્ત અધિકારોના પ્રચાર અને પાલન માટે પ્રયત્ન કરવાની જવાબદારી છે.

ભારતમાં મહિલાઓની સુરક્ષા સંબંધિત કાયદાના ઇતિહાસને બે ભાગમાં વહેંચી શકાય છે. એક આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદો છે જેનાથી ભારત પોતે સભ્ય દેશ છે અને બીજો બંધારણીય કાયદાઓ છે. એવા વિવિધ આંતરરાષ્ટ્રીય સાધનો છે જે ભારત માટે બંધનકર્તા છે અને જેણે ભારતમાં આ ક્ષેત્રમાં ભારતીય કાયદાના વિકાસને આકાર આપવામાં મદદ કરી છે, અને ભારતમાં ઘરેલું હિંસાનાં વિવિધ પરિણામોનો સામનો કરવા માટે સમયાંતરે

પસાર થતા ઘરેલું કાયદાઓ પણ છે. આ આંતરરાષ્ટ્રિય સાધનો અને ઘરેલું કાયદાઓ કે જેઓ ઘરેલું હિંસા ક્ષેત્રે ભારતનું સંચાલન કરે છે તેની તપાસ કરવાની દરખાસ્ત છે. આ આંતરરાષ્ટ્રીય સાધનો તેમજ ઘરેલું કાયદાઓ વિવિધ સ્વરૂપોમાં મહિલાઓ સામેની હિંસાનો વ્યવહાર કરે છે, જેમાંથી મોટા ભાગની કાં તો સીધી રીતે ઘરેલું હિંસા સાથે અથવા ઓછામાં ઓછી આડકતરી રીતે ઘરેલું હિંસા સાથે જોડાયેલી છે. લિંગ સમાનતાના મુદ્દા પર આગળનું મહત્વનું આંતરરાષ્ટ્રીય સાધન ICESCR (International convent on economic, social and cultural rights) હતું. તે એ પણ સ્વીકારે છે કે માનવ પરિવારના તમામ સભ્યોની આંતરિક ગરિમા અને સમાન અને અવિભાજ્ય અધિકારો એ વિશ્વમાં સ્વતંત્રતા, શાંતિ અને ન્યાયની આવશ્યકતા છે અને આ સંયુક્ત રાષ્ટ્રના ચાર્ટરમાં જાહેર કરાયેલા સિદ્ધાંતો સાથે પણ સુસંગત છે. તે માન્ય છે કે મુક્ત માનવીની કલ્પના ફક્ત ત્યારે જ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે જ્યારે વ્યક્તિઓને સામાજિક, સાંસ્કૃતિક અને આર્થિક અધિકારો તેમજ રાજકીય અને નાગરિક અધિકારો હોય આથી આ માનવ અધિકારના સાર્વત્રિક ઘોષણા અનુસાર પણ છે. આમ, કરારમાં માન્યતા પ્રાપ્ત અધિકારોનો કોઈપણ પ્રકારના ભેદભાવ વિના ઉપયોગ કરવાની જરૂર છે, તો જ મહિલા સુરક્ષિત તેમજ સ્વતંત્ર જીવન જીવી શકશે આ પોતાને લાયક ઠેરવેલ હક્કો પ્રાપ્ત કરી શકશે અને તો જ પુરુષ અને સ્ત્રીનો દરજ્જો સમાન થવા પામશે.

(<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cescr.aspx>)

યુએન વુમેન (UN WOMEN)

યુએન વુમેનની સ્થાપના યુનાઈટેડ નેશન્સ ડેવલપમેન્ટ ઇન્ડ ફોર વુમેન UNIFEM, 1976માં સ્થપાયેલી અને અન્ય સંસ્થાઓના વિલીનીકરણ દ્વારા કરવામાં આવી હતી અને જાન્યુઆરી 2011માં તે કાર્યરત થઈ હતી. ચિલીના ભૂતપૂર્વ પ્રમુખ મિશેલ બેચેલેટ ઉદઘાટન કરનાર એક્ઝિક્યુટિવ ડિરેક્ટર હતા અગાઉ યુનિફેમની જેમ, યુએન વુમેન સંયુક્ત રાષ્ટ્ર વિકાસ જૂથની સભ્ય છે. તાજેતરના વર્ષોમાં મહિલાઓ અને છોકરીઓ વિરૂદ્ધ હિંસા અંગેના ડેટાની ઉપલબ્ધતામાં નોંધપાત્ર વધારો થયો છે, અને ધનિષ્ઠ ભાગીદાર હિંસાના વ્યાપ વિશેની માહિતી હવે ઓછામાં ઓછા ૧૦૬ દેશો માટે ઉપલબ્ધ છે.

વૈશ્વિક સ્તરે ૩૫ ટકા સ્ત્રીઓએ શારીરિક અને જાતીય હિંસા અનુભવી છે. આ આંકડામાં જાતીય સતામણી સામેલ નથી. કેટલાક રાષ્ટ્રીય અધ્યયન દર્શાવે છે કે આ સંખ્યા સ્ત્રીઓમાં ૭૦ ટકા જેટલી હોઈ શકે છે તથા હતાશા દર ગર્ભપાત કરાવવાનું અને એચ.આઈ.વી. મેળવવાની સંભાવના એવી સ્ત્રીઓમાં વધારે છે જેમણે આ પ્રકારની હિંસા અનુભવી છે. કેટલાક દેશોમાં હેલ્પલાઈનના કોલ્સમાં કોવિડ-૧૯ના કારણે પાંચ ગણો વધારો થયેલો જોવા મળે છે. પ્રતિબંધિત હિલચાલ, સામાજિક એકલતા અને આર્થિક અસલામતીએ વિશ્વભરના ઘરે હિંસા માટે મહિલાઓની નબળાઈમાં વધારો કરી રહી છે, સપ્ટેમ્બર ૨૦૨૦ સુધીમાં, ૪૮ દેશોએ કોવિડ-૧૯ પ્રતિસાદ યોજનામાં મહિલાઓ વિરૂદ્ધ થતી હિંસા પ્રત્યે એકીકૃત નિવારણ અને પ્રતિસાદ આપ્યો હતો, અને વૈશ્વિક કટોકટી દરમિયાન હિંસામાંથી બચેલા મહિલાઓની સેવાઓ મજબૂત કરવા માટે ૧૨૧ દેશોએ પગલાં લીધા હતા, પરંતુ વધુ પ્રયત્નો તાત્કાલિક જરૂરી છે. દરરોજ ૧૩૭ મહિલાઓ તેમના પરિવારના કોઈ સભ્ય દ્વારા હત્યા કરવામાં આવે છે, એવો અંદાજ છે કે, વૈશ્વિક સ્તરે ૨૦૧૭માં ઈરાદાપૂર્વક હત્યા કરાયેલ ૮૭,૦૦૦ મહિલાઓમાંથી અડધાથી વધુ (૫૦,૦૦૦) ધનિષ્ઠ ભાગીદારો અથવા પરિવારના સભ્યો દ્વારા માર્યા ગયા હતા. સ્ત્રીઓ ઈરાદાપૂર્વક ૨૦૧૭માં ૩૦,૦૦૦ કરતાં વધુ તેમના હાલના કે ભૂતપૂર્વ ગાઢ ભાગીદાર દ્વારા હત્યા કરવામાં આવી. હિંસા અનુભવતા ૪૦ ટકાથી

ઓછી મહિલાઓ કોઈપણ પ્રકારની મદદ લે છે. જેમાં મદદ માંગનારા લોકોમાંથી ૧૦ ટકાથી ઓછા લોકોએ પોલીસને અપીલ કરી હતી. ઓછામાં ઓછા ૧૫૫ દેશોએ ઘરેલું હિંસા અંગેના કાયદા પસાર કર્યા છે અને ૧૪૦ કાર્યક્ષેત્રમાં જાતીય સતામણી અંગેના કાયદા ધરાવે છે. પુખ્તવયની મહિલાઓને વૈશ્વિક સ્તરે શોધી તમામ માનવ ટ્રાફિકનો ભોગ બનેલા લોકોમાં લગભગ ૪૯% હિસ્સો ધરાવે છે. ૨૦૧૯માં ૨૦-૨૪ વર્ષની વયની પાંચમાંની એક મહિલાએ ૧૮ વર્ષની વયે લગ્ન કર્યા હતા. પાછલા દાયકા દરમિયાન બાળલગ્નના વૈશ્વિક દરમાં ઘટાડો થયો છે. એમ છતાં આજે સાઉથ આફ્રિકામાં બાળલગ્નનું જોખમ સૌથી વધુ છે. બાળલગ્નનું પરિણામ હંમેશા ગર્ભાવસ્થા અને સામાજિક એકલતામાં પરિણમે છે. શાળામાં વિક્ષેપ પડે છે. ઓછામાં ઓછી ૨૦૦ મિલિયન મહિલાઓ અને છોકરીઓ ૧૫-૨૪ વર્ષની વયે, ૩૧ દેશોમાં સ્ત્રી જનનાગોનાં વિકૃતીકરણ લગભગ સાર્વત્રિક છે જ્યાં ઓછામાં ઓછી ૯ છોકરીઓ અને સ્ત્રીઓ, ૧૫-૪૯ વર્ષની વયના છે. વિશ્વવ્યાપી (૧૫ મિલિયન કિશોરોએ ૧૫ થી ૧૯ વર્ષની વયની યુવતીઓની સાથે બળજબરીથી શારીરિક સંબંધ બાંધ્યો છે. મોટાભાગના દેશોમાં, કિશોરવયથી યુવતીઓને વર્તમાન અથવા પૂર્વ પતિ, જીવનસાથી અથવા પુરૂષ મિત્ર દ્વારા જાતીયસંભોગનો સૌથી વધુ દર હોય છે. શાળા સંબંધિત લિંગ આધારિત હિંસા સાર્વત્રિક અને છોકરીઓ માટેના શિક્ષણના અધિકારમાં એક મોટો અવરોધ છે. યુરોપિયન યુનિયનના ૧૦માંથી એક મહિલાએ ૧૫ વર્ષની ઉંમરથી સાયબર-હેરેસમેન્ટ અનુભવી છે. આમાં અપમાનજનક લૈંગિક ઈ-મેઈલ્સ અથવા એસ.એમ.એસ. સંદેશો તથા સામાજિક નેટવર્કિંગ સાઈટ્સ પર અયોગ્ય પ્રગતિઓ સામેલ હોવાનો સમાવેશ થાય છે. આ જોખમ ૧૮-૨૫ વર્ષની વયની યુવાન સ્ત્રીઓમાં સૌથી વધુ હોય છે. મધ્ય પૂર્વ અને ઉત્તર આફ્રિકામાં ૪૦-૬૦ ટકા સ્ત્રીઓએ શેરી આધારિત જાતીય સતામણીનો અનુભવ કર્યો છે. પાંચ પ્રદેશોમાં પાર્લામેન્ટમાં મહિલા સંસદ સભ્યોએ તેમની શરતો પૂરી કરતી વખતે અમૂક પ્રકારની માનસિક હિંસા અનુભવી હોવાનો અહેવાલ આપ્યો છે. મહિલાઓએ સોશિયલ મીડિયાને આ પ્રકારની હિંસાની મુખ્ય ચેનલ તરીકે ટાંક્યા હતા અને લગભગ અડધા (૪૪%) લોકોએ તેમને અથવા તેમના પરિવારો પ્રત્યે મૃત્યુ, બળાત્કાર, હુમલો અથવા અપહરણની ધમકીઓ પ્રાપ્ત કરી હોવાના અહેવાલો આપ્યા હતા. ૬૫% મુખ્યત્વે સંસદમાં પુરૂષ સાથીદારો દ્વારા લૈંગિકવાદી ટીકા કરવામાં આવી હતી. (<https://www.unwomen.org/en>)

2020 એક્ઝિક્યુટિવ બોર્ડમાં નીચેના દેશોનો સમાવેશ થાય છે:

-આફ્રિકા: અંગોલા, બુરુન્ડી, ડેમોક્રેટિક રિપબ્લિક ઓફ કોંગો, ઇક્વેટોરિયલ ગિની, ઘાના, કેન્યા, મેડાગાસ્કર, મોરોક્કો, નાઇજીરિયા અને સિએરા લિયોન.

-એશિયા-પેસિફિક: બાંગ્લાદેશ, ચીન, ભારત, ઇન્ડોનેશિયા, જાપાન, કઝાકિસ્તાન, લેબનોન, મંગોલિયા, નેપાળ, કોરિયા પ્રજાસત્તાક અને સાઉદી અરેબિયા.

-પૂર્વ યુરોપ: જ્યોર્જિયા, હંગેરી, લિથુઆનિયા અને રશિયા.

-લેટિન અમેરિકા અને કેરેબિયન: આર્જેન્ટિના, બ્રાઝિલ, ચિલી, કોલંબિયા, ક્યુબા અને મેક્સિકો.

-પશ્ચિમ યુરોપ અને અન્ય રાજ્યો: બેલ્જિયમ, કેનેડા, જર્મની, ન્યુઝીલેન્ડ, સ્વિટ્ઝરલેન્ડ.

-ફાળો આપનારા દેશો: ફિનલેન્ડ, સેનેગલ, સ્વીડન, તુર્કી, યુનાઇટેડ કિંગડમ, યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ.

(<https://www.unwomen.org/en>)

નાગરિક અને રાજકીય અધિકારો પર આંતરરાષ્ટ્રીય કરાર (International Convention on Civil and Political Rights ICCPR) -

નાગરિક અને રાજકીય અધિકારો પર આંતરરાષ્ટ્રીય કરાર (ICCPR) એ બહુપક્ષીય સંધિ છે જે રાજ્યો પક્ષોને વ્યક્તિઓના નાગરિક અને રાજકીય અધિકારોનું સન્માન કરવા પ્રતિબદ્ધ કરે છે, જેમાં જીવનનો અધિકાર, ધર્મની સ્વતંત્રતા, વાણીની સ્વતંત્રતા, વિધાનસભાની સ્વતંત્રતા, ચૂંટણી અધિકારો અને યોગ્ય પ્રક્રિયા અને ન્યાયી સુનાવણીના અધિકારોનો સમાવેશ થાય છે. તે 16 ડિસેમ્બર 1966ના રોજ યુનાઈટેડ નેશન્સ જનરલ એસેમ્બલી રિઝોલ્યુશન 2200A (XXI) દ્વારા અપનાવવામાં આવ્યું હતું અને તેની બહાલી અથવા જોડાણ પછી 23 માર્ચ 1976 ના રોજ અમલમાં આવ્યું હતું. સપ્ટેમ્બર 2019 સુધીમાં, કરારમાં 113 પક્ષો અને છથી વધુ સહીઓ છે. બહાલી વિના, ખાસ કરીને પીપલ્સ રિપબ્લિક ઓફ ચાઇના અને ક્યુબા, ઉત્તર કોરિયા એકમાત્ર રાજ્ય છે જેણે આ સંધિ પાછી ખેંચવાનો પ્રયાસ કર્યો છે.

ICCPRને આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદા અને માનવાધિકારના ઇતિહાસમાં મુખ્ય દસ્તાવેજ તરીકે ગણવામાં આવે છે, જે આંતરરાષ્ટ્રીય બિલ ઓફ હ્યુમન રાઇટ્સનો ભાગ બનાવે છે, સાથે સાથે આંતરરાષ્ટ્રીય કરાર ઓન ઇકોનોમિક, સોશિયલ એન્ડ કલ્ચરલ રાઇટ્સ (ICESCR) અને માનવ અધિકારોની સાર્વત્રિક ઘોષણા ICCPR સાથેના અનુપાલન પર સંયુક્ત રાષ્ટ્રની માનવ અધિકાર સમિતિ દ્વારા દેખરેખ રાખવામાં આવે છે જે અધિકારોનો અમલ કેવી રીતે થઈ રહ્યો છે તેના પર રાજ્યો પક્ષોના નિયમિત અહેવાલોની સમીક્ષા કરે છે. રાજ્યોએ કરારમાં પ્રવેશ કર્યાના એક વર્ષ પછી અને પછી જ્યારે પણ સમિતિ વિનંતી કરે ત્યારે (સામાન્ય રીતે દર ચાર વર્ષે) જાણ કરવી જોઈએ. સમિતિ સામાન્ય રીતે જિનીવા, સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ ખાતે યુએન ઓફિસમાં મળે છે અને સામાન્ય રીતે દર વર્ષે ત્રણ સત્રો યોજે છે.

આમ, ICCPR 1966એ પણ એવી માન્યતા આપે છે કે **Universal Declaration of Human Rights (UDHR)**ની અનુરૂપતામાં, જો રાજકીય, નાગરિક, સામાજિક, સાંસ્કૃતિક અને આર્થિક અધિકારો સુરક્ષિત હોય તો જ મુક્ત માનવીની વિભાવના પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. ICCPR હેઠળ દરેક રાજ્ય પક્ષ કોઈપણ ભેદભાવ વિના બધાને આદર આપવા અને બાંહેધરી આપવા સંમત થાય છે. આ કરાર મુજબ કટોકટીના સમયમાં પણ જાતિ, લિંગ, રંગ વગેરે ભેદભાવનું કારણ ન હોવું જોઈએ. દરેક વ્યક્તિ સમાન છે તેવી ભાવના હોવી જોઈએ. કાયદા અને કાયદાની નજરે કોઈપણ ભેદભાવને પ્રતિબંધિત કરવો જોઈએ અને તમામ વ્યક્તિઓને ખાતરી આપવી જોઈએ તથા ભેદભાવ સામે સમાન અને અસરકારક રક્ષણના તેઓ હકદાર છે તેવો આદર્શ સ્થાપવો જોઈએ અને આ જ મત મહિલાઓ અને બાળકો પ્રત્યેની રાજ્યની જવાબદારીને પણ લાગુ પાડવામાં આવે છે. (<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>)

World conference on women

મહિલાઓ પર વિશ્વ પરિષદો યુનાઈટેડ નેશન્સ મહિલાઓ પર ચાર વિશ્વ પરિષદોનું આયોજન કર્યું છે. આ 1975 માં મેક્સિકો સિટી, 1980 માં કોપનહેગન, 1985 માં નૈરોબી અને 1995 માં બેઇજિંગમાં થયું હતું. છેલ્લી પાંચ વર્ષની સમીક્ષાઓની શ્રેણી દ્વારા અનુસરવામાં આવી હતી. 1995 માં બેઇજિંગમાં મહિલાઓ પરની ચોથી વિશ્વ પરિષદ લિંગ સમાનતા માટેના વૈશ્વિક કાર્યસૂચિ માટે એક મહત્વપૂર્ણ વળાંક તરીકે ચિહ્નિત કરે છે. 189 દેશો દ્વારા

સર્વસંમતિથી અપનાવવામાં આવેલ બેઇજિંગ ઘોષણા અને ક્રિયા માટેનું પ્લેટફોર્મ, મહિલા સશક્તિકરણ માટેનો એજન્ડા છે અને લિંગ સમાનતા પર મુખ્ય વૈશ્વિક નીતિ દસ્તાવેજ તરીકે ગણવામાં આવે છે. તે મહિલાઓની પ્રગતિ અને ચિંતાના 12 મહત્વપૂર્ણ ક્ષેત્રોમાં લિંગ સમાનતાની સિદ્ધિ માટે વ્યૂહાત્મક ઉદ્દેશ્યો અને ક્રિયાઓ નક્કી કરે છે: સ્ત્રીઓ અને ગરીબી મહિલાઓનું શિક્ષણ અને તાલીમ મહિલા અને આરોગ્ય મહિલાઓ સામે હિંસા મહિલા અને સશસ્ત્ર સંઘર્ષ મહિલા અને અર્થતંત્ર સત્તા અને નિર્ણય લેવામાં મહિલાઓ મહિલાઓની પ્રગતિ માટે સંસ્થાકીય માળખું સ્ત્રીઓના માનવ અધિકાર મહિલાઓ અને મીડિયા સ્ત્રીઓ અને પર્યાવરણ બેઇજિંગ કોન્ફરન્સ રાજકીય સમજૂતીઓ પર બનેલી છે. જે મહિલાઓ પરની અગાઉની ત્રણ વૈશ્વિક પરિષદોમાં પહોંચી હતી, અને કાયદામાં અને વ્યવહારમાં પુરુષો સાથે મહિલાઓની સમાનતાને સુરક્ષિત કરવાના હેતુથી પાંચ દાયકાની કાનૂની પ્રગતિને એકીકૃત કરી હતી..

વર્ષ 1985માં ત્રીજી વિશ્વ મહિલા પરિષદ (નૈરોબી)માં ભૂતકાળમાં મળેલી સિદ્ધિઓનું પુનઃમૂલ્યાંકન અને મૂલ્યાંકન કરવાનો હેતુ હતો. લક્ષ્યો હાંસલ કરવામાં અવરોધોને દૂર કરવા માટે સ્પષ્ટ પગલાં નક્કી કરવાનો હેતુ હતો. આ વખતે આ કોન્ફરન્સમાં 157 સભ્ય દેશોના પ્રતિનિધિઓએ ભાગ લીધો હતો. એકંદરે સમાંતર કાર્યક્રમમાં સભ્ય દેશોમાંથી 1900 સહભાગીઓ અને NGOના 1200 સહભાગીઓ હતા. પુરુષો અને સ્ત્રીઓ વચ્ચે સમાનતા હાંસલ કરવા માટે વ્યૂહરચના અને પગલાં નક્કી કરવામાં આવ્યા છે. મહિલાઓ પર ચોથી અને સૌથી તાજેતરની વિશ્વ પરિષદ વર્ષ 1995 માં બેઇજિંગમાં યોજાઈ હતી. આ વિશ્વ પરિષદમાં ખૂબ જ નોંધપાત્ર પ્રગતિ કરવામાં આવી હતી. આ પરિષદમાં "ધ બેઇજિંગ ઘોષણા અને કાર્યવાહી માટેનું પ્લેટફોર્મ" 189 દેશો દ્વારા કોઈપણ અસંમતિ વિના અપનાવવામાં આવ્યું હતું. મહિલાઓ સામેની હિંસા સહિત ચિંતાના બાર ક્ષેત્રોને ગંભીર તરીકે ઓળખવામાં આવ્યા હતા. "મહિલાઓ વિરુદ્ધ હિંસા" શબ્દનો અર્થ "લિંગ-આધારિત હિંસાનું કોઈપણ કૃત્ય કે જેના પરિણામે મહિલાઓને શારીરિક, જાતીય અથવા મનોવૈજ્ઞાનિક નુકસાન અથવા વેદના થવાની સંભાવના હોય, તેવા કૃત્યોની ધમકીઓ, બળજબરી અથવા મનસ્વી વંચિતતા સહિતનો અર્થ સમજાયો. સ્વતંત્રતાની, પછી ભલે તે જાહેરમાં હોય કે ખાનગી જીવનમાં." તદનુસાર, તે નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું કે:

"મહિલાઓ સામેની હિંસાનો સમાવેશ થાય છે પરંતુ તે નીચેના સુધી મર્યાદિત નથી:

- કુટુંબમાં થતી શારીરિક, જાતીય અને મનોવૈજ્ઞાનિક હિંસા, જેમાં મારપીટ, ઘરની સ્ત્રી બાળકોનું જાતીય દુર્વ્યવહાર, દહેજ સંબંધિત હિંસા, બળાત્કાર, સ્ત્રી જનન અંગછેદન અને સ્ત્રીઓ માટે હાનિકારક અન્ય પરંપરાગત પ્રથાઓ, પતિ-પત્ની સિવાયની હિંસા અને હિંસા સંબંધિત શોષણ માટે ;,
- સામાન્ય સમુદાયમાં થતી શારીરિક, જાતીય અને મનોવૈજ્ઞાનિક હિંસા, જેમાં બળાત્કાર, જાતીય શોષણ, જાતીય સત્તામણી અને કાર્યસ્થળ પર, શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં અને અન્ય ધાકધમકી, મહિલાઓની હેરફેર અને બળજબરીથી વેશ્યાવૃત્તિ ;,
- શારીરિક, જાતીય અને મનોવૈજ્ઞાનિક હિંસા આચરવામાં આવે છે અંતે ન્યાયિક પ્રક્રિયાઓથી છટકબારીને કારણે ગુનેગાર છૂટી જાય છે.."

એવું માનવામાં આવતું હતું કે કોઈના ઘરની અંદર પણ હિંસાના કૃત્યો અથવા ધાકધમકી સ્ત્રીને અસુરક્ષિત બનાવે છે. તે ઓળખવામાં આવ્યું હતું કે કુટુંબમાં હિંસા થાય છે અને ઘણીવાર વિરોધ કર્યા વિના સહન કરવામાં આવે છે.

ધરની અંદર જાતીય શોષણ, બળાત્કાર અને અન્ય પ્રકારની સતામણી ઘણી વખત નોંધવામાં આવતી નથી અને ન તો પીડિતને રક્ષણ મળે છે કે ન તો ગુનેગારને સજા મળે છે. આ ઉપરાંત લોકોમાં એવી માન્યતા હતી કે સ્ત્રી સમાનતા પ્રાપ્ત કરી શકતી નથી અને જો તે આવા વાતાવરણમાં રહે છે તો તે વિકાસ કરી શકતી નથી. આવી હિંસા, તેને માન્યતા આપવામાં આવી હતી કે તે સ્ત્રીઓમાં લાંબા સમય સુધી નિષ્ક્રિય બનાવે છે. આ ઉપરાંત એવી પણ માન્યતા રાખવામાં આવતી હતી કે મહિલાઓ સામે હિંસા આરોગ્ય, અર્થતંત્ર અને સમાજમાં વધુ જોવા મળે છે. (<https://www.unwomen.org/en/how-we-work/intergovernmental-support/world-conferences-on-women>)

Convention on the elimination of all forms of discrimination Against women (CEDAW), new york 18 december 1979

મહિલાઓ સામેના તમામ પ્રકારના ભેદભાવ દૂર કરવા પરનું સંમેલન (CEDAW) એ એક આંતરરાષ્ટ્રીય કાનૂની સંસ્થા છે જે દેશોને તમામ ક્ષેત્રોમાં મહિલાઓ અને કિશોરીઓ સામેના ભેદભાવને દૂર કરવા અને મહિલાઓ અને કિશોરીઓના સમાન અધિકારોને પ્રોત્સાહન આપવા માટે જરૂરી છે. 18 ડિસેમ્બર 1979ના રોજ, યુનાઇટેડ નેશન્સ જનરલ એસેમ્બલી દ્વારા મહિલાઓ સામેના તમામ પ્રકારના ભેદભાવ નાબૂદી પરનું સંમેલન અપનાવવામાં આવ્યું હતું. વીસમા દેશે તેને બહાલી આપ્યા પછી 3 સપ્ટેમ્બર 1981ના રોજ તે આંતરરાષ્ટ્રીય સંધિ તરીકે અમલમાં આવી. 1989માં સંમેલનની દસમી વર્ષગાંઠ સુધીમાં, લગભગ એકસો રાષ્ટ્રો તેની જોગવાઈઓથી બંધાયેલા રહેવા માટે સંમત થયા છે. આ સંમેલન યુનાઇટેડ નેશન્સ કમિશન ઓન ધ સ્ટેટસ ઓફ વિમેન દ્વારા ત્રીસ વર્ષથી વધુ કાર્યની પરાકાષ્ટા હતી, જે 1946માં મહિલાઓની સ્થિતિ પર દેખરેખ રાખવા અને મહિલાઓના અધિકારોને પ્રોત્સાહન આપવા માટે સ્થપાયેલી સંસ્થા હતી. કમિશનનું કાર્યએ તમામ ક્ષેત્રોને પ્રકાશમાં લાવવા માટે નિમિત્ત બન્યું છે જેમાં મહિલાઓને પુરૂષો સાથે સમાનતાનો ઇનકાર કરવામાં આવે છે. મહિલાઓની ઉન્નતિ માટેના આ પ્રયાસોને કારણે અનેક ઘોષણાઓ અને સંમેલનો થયા છે, જેમાંથી મહિલાઓ સામેના તમામ પ્રકારના ભેદભાવને દૂર કરવા પરનું સંમેલન કેન્દ્રિય અને સૌથી વ્યાપક દસ્તાવેજ છે.

આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે મહિલા અધિકારોની સુરક્ષા માટે આગળનો વિકાસનો તબક્કો CEDAW ના રૂપમાં આવ્યો. ઘણા કાર્યકારી જૂથોએ CEDAWનો મુસદ્દો તૈયાર કર્યો. આંતરરાષ્ટ્રીય મહિલા વર્ષના ઉદ્દેશ્યોના અમલ માટે વિશ્વ કાર્ય યોજનાએ પણ કાર્યકારી જૂથોના પ્રયત્નોને પ્રોત્સાહિત કર્યા. સામાન્ય સભાએ પણ કાર્યને પ્રોત્સાહન આપ્યું હતું. એલે 17 જુલાઈ 1980ના રોજ કોપનહેગનમાં 64 રાજ્યો દ્વારા તેના પર હસ્તાક્ષર કરવામાં આવ્યા હતા. તે જ દિવસે બે રાજ્યોએ તેમના બહાલીનું સાધન પણ સબમિટ કર્યું. વીસમા સભ્ય રાષ્ટ્રે 3/9/1981ના રોજ તેને મંજૂરી આપી અને આમ તે દિવસે CEDAW અમલમાં આવ્યું. કોઈપણ માનવ અધિકાર સંમેલન અમલમાં આવવાનો તે સૌથી ઝડપી સમય હતો. CEDAW એ મહિલાઓ માટેના અધિકારોનું આંતરરાષ્ટ્રીય બિલ હોવાનું કહેવાય છે. CEDAW ની કલમ 1 જણાવે છે: “હાલના સંમેલનના હેતુઓ માટે, 'મહિલાઓ સામે ભેદભાવ' શબ્દનો અર્થ લિંગના આધારે કરવામાં આવેલ કોઈપણ ભેદ, બાકાત અથવા પ્રતિબંધ એવો થશે જે માન્યતા, ઉપભોગને નબળો પાડવા અથવા રદ કરવાની અસર અથવા હેતુ ધરાવે છે અથવા સ્ત્રીઓ દ્વારા કસરત, તેમની વૈવાહિક સ્થિતિને ધ્યાનમાં લીધા વિના, એ રાજકીય, આર્થિક, સામાજિક, સાંસ્કૃતિક, નાગરિક અથવા અન્ય કોઈપણ

ક્ષેત્રમાં પુરુષો અને સ્ત્રીઓની સમાનતા, માનવ અધિકારો અને મૂળભૂત સ્વતંત્રતાઓનો આધાર. “CEDAWએ પણ જણાવે છે કે, “રાજ્ય પક્ષો તમામ ક્ષેત્રોમાં, ખાસ કરીને રાજકીય, સામાજિક, આર્થિક અને સાંસ્કૃતિક ક્ષેત્રોમાં, મહિલાઓના સંપૂર્ણ વિકાસ અને ઉન્નતિને સુનિશ્ચિત કરવા માટે, તેમને કસરત અને આનંદની બાંધધરી આપવાના હેતુથી કાયદા સહિત તમામ યોગ્ય પગલાં લેશે. પુરુષો સાથે સમાનતાના આધારે માનવ અધિકારો અને મૂળભૂત સ્વતંત્રતાઓનો. આ CEDAW ની પ્રસ્તાવનામાં સ્વીકારવામાં આવ્યું છે કે “સ્ત્રીઓ સામે વ્યાપક ભેદભાવ અસ્તિત્વમાં છે”. ભેદભાવ “સમાનતાના અધિકારો અને માનવ પ્રતિષ્ઠાના આદરના સિદ્ધાંતોનું ઉલ્લંઘન કરે છે” તે પણ સ્વીકારવામાં આવે છે. કૌટુંબિક બાબતોમાં CEDAW આદેશ આપે છે કે સંપૂર્ણ સમાનતા હોવી જોઈએ. મતદાન અધિકારો, રોજગાર અધિકારો, શિક્ષણ, સામાજિક પ્રવૃત્તિઓ, આર્થિક પ્રવૃત્તિઓ વગેરે બાબતે અધિકારો સહિત કાનૂની અધિકારોની વિશાળ શ્રેણી હતી. આમ આ તમામ હક્કોની સંમતિને સંમેલનમાં વર્ચસ્વ આ સંમેલનમાં આપવામાં આવ્યું હતું. (<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cedaw.aspx>)

ઉપસંહાર

શરૂઆતના સમયમાં ભારતમાં મહિલાઓનો દરજ્જો વ્યવહારિક જીવનમાં પુરુષો કરતાં ઉતરતી કક્ષાનો હતો. ભારત સરકાર દ્વારા હાથ ધરવામાં આવેલી છેલ્લી વસ્તી ગણતરી મુજબ, આપણા દેશમાં દર 1000 પુરુષોએ 933 સ્ત્રીઓ છે. આજે પુરુષો તેમના જીવનમાં મહિલાઓ પ્રત્યે વધુ સમજણ ધરાવે છે, તેમ છતાં આપડે વર્તમાન સમયમાં મહિલાઓ વિરુદ્ધ ઉત્પીડનના ઘણા કિસ્સાઓ જોવા મળે છે. જો કે, દહેજ, ઘરેલું હિંસા, ગર્ભપાત, સ્ત્રી ભૂણહત્યા જેવી કેટલીક સમસ્યાઓ હજુ પણ આપણા સમાજમાં પ્રચલિત છે અને તે એક ગુનો હોવા છતાં તેને હજુ ગુના તરીકે સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો નથી. ભારતની કેન્દ્ર અને રાજ્ય સરકારોએ મહિલાઓને પુરુષ સમકક્ષોની જેમ સમાન તક આપવી જોઈએ. મહિલા દિવસની ઉજવણી સુરક્ષા અંગે લોકોમાં જાગૃતિ લાવવા માટે કરવી જોઈએ. મહિલાઓએ પોતાની આંતરિક શક્તિઓનું નિર્માણ કરીને પોતાને મજબૂત બનાવવાની જરૂર છે. આધુનિકતાના આ દિવસોમાં મહિલાઓને હિંમતભેર અને બહાર જતા રહેવાનું શીખવવામાં આવે છે. આપણે આપણા જીવનમાં મહિલાઓને સ્વતંત્ર જીવન જીવવા માટે સશક્ત બનાવવું જોઈએ. તેમને આત્મનિર્ભર બનવાનું શીખવવું જોઈએ અને તેમના લક્ષ્યને પ્રાપ્ત કરવા માટે કોઈના પર નિર્ભર ન રહેવું જોઈએ તે શીખવવી જોઈએ તથા દરેક સ્ત્રી પોતાને રક્ષણ કરી શકે તે માટે સેલ્ફ ડિફેન્સ તથા મહિલા અધિકારોના ન્યાયને પ્રોત્સાહન આપવું જોઈએ. તથા મહિલા કાયદા સખત અમલી બનાવી મહિલાઓને ન્યાય અપાવવો જોઈએ. વિવિધ દેશોને પોતાના અલગ કાયદા-કાનૂન હોવાને કારણે મહિલાઓનું સ્થાન અને દરજ્જામાં તફાવત સર્જાય છે પણ એકંદરે સૌનો મુખ્ય ધ્યેય મહિલા સુરક્ષા તથા મહિલાને કાનૂની સહાય કે ન્યાય મળી શકે તે જ હોય છે.

સંદર્ભસૂચિ :-

1. જેન્ડર અને સમાજ, ડૉ. ચંદ્રિકા રાવલ (૨૦૧૩), પાર્શ્વ પબ્લિકેશન, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૧
2. સર્ટીફિકેટ ઇન હ્યુમન રાઈટ્સ – માનવ હક અને સમાજ, ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી.
3. સર્ટીફિકેટ ઇન હ્યુમન રાઈટ્સ – રોજીંદી જીંદગીમાં માનવ હક આપણે શું કરી શકીએ? (કાર્યપોથી) ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી.

4. The protection of women from domestic violence act, 2005 act no.43 of 2005 (13th september, 2005)
5. The national commission for women.
6. Human Rights and the United Nations, The Rights of Women : Their Status in International Law – Betty Q. Elder
7. UN Women and UNDP (2020) Covid-19 Global Gender Response Tracker.
8. United Nations Office on drugs and Crime (2019) Global Study on Homicide 2019, Pg.10
9. United Nations Economic and Social Affairs (2015). The world’s women 2015 Trends and Statistics, Pg.159
10. UNODC (2018) Global Report on Trafficking in Persons 2018, Pg.25, 28
11. World Bank Group (2020) Women Business and Law 2020
12. <https://nhrc.nic.in>
13. India acceded to the convention on 10th April 1979
14. E.g European convention for the Protection of Human Rights and freedoms, 1950 ; American Convention on Human Rights, 1969 and African Charter on Human and People’s Rights, 1981
15. Article 2
16. Preamble, African Charter on Human People’s Rights, 1981
17. Preamble, Article 3 and 16, CEDAW
18. Ibid
19. <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cedaw.aspx>
20. <https://www.unwomen.org/en/how-we-work/intergovernmental-support/world-conferences-on-women>
21. <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>
22. <https://www.unwomen.org/en>
23. <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cescr.aspx>

.....

હિરલ એ. કાપડિયા

પીએચ.ડી વિદ્યાર્થીની (સમાજશાસ્ત્ર)

સ્કૂલ ઓફ હ્યુમીનીટીસ એન્ડ સોશિયલ સાયન્સીસ

ડો.બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી, અમદાવાદ

Email Id :- heerkapadia24.hk@gmail.com